

Ahmet Özalp

Doç. Dr., Eskişehir Osmangazi Üniversitesi/İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Eskişehir/Türkiye
Assoc. Prof. Dr., Eskişehir Osmangazi University, Faculty of Humanities and Social Sciences,
Eskişehir/Turkiye

eposta: ahmet.ozalp@ogu.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0003-3134-3084> - [RorID: https://ror.org/01dzjez04](https://ror.org/01dzjez04)

Rümeysa Sancak

Yüksek Lisans Öğrencisi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi/İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi,
Eskişehir/Türkiye
MA Student, Eskişehir Osmangazi University, Faculty of Humanities and Social Sciences,
Eskişehir/Turkiye

eposta: rmys.snck@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0001-9988-8692> - [RorID: https://ror.org/01dzjez04](https://ror.org/01dzjez04)

Atıf/Citation: Özalp, A. & Sancak, R. 2024. Yeni Dini Hareketler Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma: Mormonluk. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 12/40, 235-257.
<https://doi.org/10.33692/avrasyad.1473318>

Makale Bilgisi / Article Information

Yayın Türü / Publication Type:	Araştırma Makalesi
Geliş Tarihi /Received:	25.04.2024
Kabul Tarihi/Accepted:	31.07.2024
Yayın Tarihi/Published:	15.09.2024

YENİ DİNİ HAREKETLER ÜZERİNE SOSYOLOJİK BİR ARAŞTIRMA: MORMONLUK ÖRNEĞİ

Öz

Mormonluk, 19. yüzyılın başlarında Amerika Birleşik Devletleri'nde Joseph Smith tarafından kurulmuş yeni bir dini harekettir. Kurucusu Smith'e göre, Tanrı kendisine görünmüş ve ona orijinal yeni Kilise'nin tekrar kurulması görevini vermiştir. Mormonların kutsal kitapları arasında Kutsal Kitap İncil'in yanı sıra Mormon Kitabı bulunur. 1830 yılında Smith tarafından onlara aktarılan öğretileri dikkate alıp liderlerinin etrafında birleşen Mormonlar, çok eşlilik gibi o dönemin toplumsal yaşamına aykırı olarak kabul edilen hayat şekilleri nedeniyle New York başta olmak üzere birçok bölgeden sürülmüşlerdir. Onlara göre, Tanrı antropomorfik bir varlıktır, bu nedenden dolayı bireyler, cemaat içinde kendini geliştirip dini anlamda ilerleyerek Tanrı'ya ulaşabilirler. Bunun yanında, Mormonlar, dünya genelinde aktif misyonerlik faaliyetleri yürütmekte olup aile birliğine ve toplumsal dayanışmaya büyük önem verirler. Kendine özgü inançları ve yaşam biçimiyle Mormonlar, yeni dini gruplar arasında dikkat çeken bir topluluktur. Türkiye'de yeni dini hareketlerin sayısının artmasına rağmen, Mormonlar tarafından yürütülen yoğun misyonerlik faaliyetleriyle ilgili literatür çalışmalarının sayısının yetersiz oluşu gözlemlenmektedir.

Mormonluk ve Mormon Kilisesi ile ilgili çeşitli makaleler yazılmışsa da Mormon kimliği ve aile yapısı hakkında yeterli sayıda araştırma bulunmamaktadır. Bu nedenle, yerli literatür Mormon dini hareketinin gelişimi, kimlik oluşturma süreci, aile yapısı, genel yaşam biçimlerinin analizi konusunda yeterli kaynağa sahip değildir. Bu çalışma, Mormonluk hakkında literatüre katkı sağlamasına ek olarak Türkiye'de Mormonlar üzerine çalışma yapmayı planlayan araştırmacılara da rehberlik etmeyi amaçlamaktadır. Çalışmada, öncelikle yeni dini hareketlerin genel tarihi gelişimi incelenip ardından Mormon kimliğinin gelişim sürecine ve dünyadaki Mormon misyonerlik faaliyetlerine odaklanılacaktır. Tarihi bağlamda Mormon kimliğinin oluşum sürecinin yanında, Mormon aile yapısının gelişimi ve Mormonluğun yayılmasında etkili faktörlerin neler olduğu araştırmanın ana problemini oluşturmaktadır. Literatür tarama tekniği kullanılarak yapılan çalışma, resmi istatistiki verilere dayandırılarak derlenen bilgilerle desteklenmiştir.

Sonuç olarak, modernleşme sürecinde Mormon yaşam tarzının ve değerlerinin değişmeye başladığı anlaşılmaktadır. Ek olarak, sekülerleşme, modernleşme, küreselleşme, rasyonelleşme, sosyal değişim, bireyselleşme, yalnızlık duygusu ve ekonomik sorunlar gibi nedenlerden dolayı bireylerin yeni dini hareketlere katıldıkları bilgisine ulaşılmıştır. Joseph Smith liderliğinde ortaya çıkan Mormonluk; dindarlık, ahlak, aile, sağlık, adanmışlık, iş, eğitim ve maddi kazanım gibi değerler etrafında bütünleşmişlerdir. İnsan sağlığına gösterdikleri büyük önem nedeniyle çay ve kahve gibi vücuda herhangi bir zararı dokunabileceğini düşündükleri içeceklerin tüketilmesini hoş görmeyip üyelerine yasaklamışlardır. 1999 yılında faaliyetlerini arttıran Mormonların, diğer dünya ülkeleri ile kıyaslandığında ülkemizde daha az üyeye sahip oldukları sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Din Sosyolojisi, Mormonluk, Yeni Dini Hareketler, Din, Kimlik.*

A SOCIOLOGICAL RESEARCH ON NEW RELIGIOUS MOVEMENTS: A CASE STUDY ON MORMONISM

Abstract

Mormonism is a new religious movement founded by Joseph Smith in the United States in the early 19th century. According to its founder, Smith, God appeared to him and gave the task of re-establishing the original new Church. The sacred books of Mormons include the Book of Mormon as well as the Holy Bible. The Mormons, who took into consideration the teachings conveyed to them by Smith in 1830 and united around their leader, were exiled from many regions, especially New York, because of their lifestyles, such as polygamy, which were considered contrary to the social life of that period. According to them, God is an anthropomorphic being, for this reason individuals can reach God by improving themselves within the community and progressing religiously. Besides, with their unique beliefs and lifestyle, Mormons are a remarkable community among new religious groups. Although the number of new religious movements is increasing in Turkey, it is observed that the number of literature studies on the intense missionary activities carried out by the Mormons are insufficient.

Yeni Dini Hareketler Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma: Mormonluk Örneği

Although various articles have been written about Mormonism and the Mormon Church, there is not enough research on Mormon identity and their family structure. For this reason, domestic literature does not have sufficient resources on the development of the Mormon religious movement, the identity formation process, family structure, and analysis of general lifestyles. In addition to contributing to the literature on Mormonism, this research also aims to guide researchers planning to study Mormons in Turkey. The study will first examine the general historical development of new religious movements and then focus on the development process of the Mormon identity and their missionary activities. In addition to the formation process of the Mormon identity in the historical context, the development of the Mormon family structure and the factors affecting the spread of Mormonism constitute the main problem of the research. The study, conducted using the literature review technique, was supported by information compiled based on official statistical data.

The data shows that the Mormon lifestyle, and values began to change during the modernization process. In addition, it has been learned that individuals join new religious movements due to reasons such as secularization, modernization, globalization, rationalization, social change, individualization, feeling of loneliness and economic problems. Mormonism emerged under the leadership of Joseph Smith; They are integrated around values such as religiosity, morality, family, health, devotion, work, education, and material gain. Due to the great importance they attach to human health, they do not tolerate the consumption of beverages such as tea and coffee, which they think may harm the body, and have banned their members. It has been concluded Mormons, increased their activities in 1999, have fewer members in our country compared to other countries.

Keywords: *Sociology of Religion, Mormonism, New Religious Movements, Religion, Identity.*

Giriş

Ülkemizde Kiliseleri bulunan ve etkili biçimde faaliyetlerini sürdüren Mormonluk üzerine yerli literatürde nitel ve nicel çalışmalar yok denecek kadar azdır. Bu bağlamda, ülkemizde Mormonluk ve Mormon Kilisesi ile ilgili çeşitli makaleler yazılmışsa da Mormon kimliği ve aile yapısı hakkında yeterli sayıda araştırma bulunmamaktadır. Bu nedenle, yerli literatür, Mormon dini hareketinin gelişimi, kimlik oluşturma süreci, aile yapısı, genel yaşam biçimlerinin analizi konusunda yeterli kaynağa sahip değildir. Bu bağlamda, Mormonluğun gelişimini, yayılma sürecini ve misyonerlik faaliyetlerini etkileyen sosyolojik faktörlerin incelenmesi bu çalışmanın amacını oluşturmaktadır. Çalışmada, yeni dini hareketlerden olan Mormon yaşam biçiminin tarihi gelişim seyri incelenerek ülkemiz literatürüne bir katkı sağlamak hedeflenmektedir. Dini hareketler insanların kendilerini yeni ifade biçimi olarak insan ilişkilerini değiştirici ve şekillendirici etkiye sahiptir. Son zamanlarda sayıca artan dini hareketler sadece belirli ülke özelinde değil misyonerlik faaliyetleri ile hızla yayılmaktadır. Amerika Birleşik Devletleri'nde ortaya çıkan Mormonlar kendilerine özgü değerleri ve yaşam biçimleriyle yeni dini gruplar arasında oldukça dikkat çekmektedir. Bu çalışmada, literatür

tarama yöntemi kullanılarak yeni dini hareketlerin tarihsel gelişimi ile karşılaştırılarak Mormonluğun özel tarihine ve Mormonlaşma sürecine odaklanılacaktır. Buna ek olarak, zamanla farklılaşan Mormon yaşam biçimi, kimlik gelişimi, aile yapısı ve Mormon Kilisesinin yayılımı literatür tarama tekniği kullanılarak analiz edilecektir. Literatür tarama tekniğine ek olarak zengin istatistiksel ve tarihi veriler kullanılarak çalışmanın güvenilirliğinin artırılması hedeflenmiştir. Tarihi bağlamda Mormon kimliğinin oluşum sürecinin yanında, Mormon aile yapısının gelişimi ve Mormonluğun yayılmasında etkili faktörlerin neler olduğu araştırmanın ana problemini oluşturmaktadır. Bu çalışma, Mormonluk hakkında literatüre katkı sağlamayı amaçlamaktadır. Ayrıca, Türkiye'de Mormonlar üzerine çalışma yapmayı planlayan araştırmacılara bu eserin rehberlik etmesi de beklenmektedir.

Kitle iletişim araçlarının yaygınlaşp gelişen teknolojiyle birlikte dünyadaki yeniliklerin odağı haline gelmesi toplumun sosyokültürel yapısını ve dini tutumlarını değiştirmektedir. Bunun yanında dini kültürü ile ilgili anlamlandırma sorunları yaşayan, bu konuda şüpheler ve birtakım inanç problemleri yaşayan bireyler yeni dini hareketlere yönelebilmektedir. Günümüzde özellikle yeni dini hareketler, bireylerin maneviyat boşluğunu doldurma konusunda etkindirler. Çeşitli isimlerle ele alınan yeni dini oluşumları tarif ederken günümüzde din sosyologları “Yeni Dini Hareket” kavramını kullanmayı tercih etmektedir (Kılıç 2007: 56). Yeni dini hareketler; dini organizasyonlar ve alternatif hareketler için kullanılagelen ayırım yapılması güç yapıların kimlik oluşturma girişimidir (Uluç 2012: 105). Bu kavram ayrıca, “1950’lerden sonra ortaya çıkıp 1970’lerden itibaren yaygınlaşan; bireye dini, manevi ve felsefi yaşantı sunma iddiasındaki” farklı dini hareketleri tanımlamak için de kullanılmaktadır (Kirman 1999: 223).

Harold Bloom, Amerika’nın sürekli yeni dini hareketlerin ortaya çıkmasıyla ün saldığını iddia etmektedir. Fakat ortaya çıkan yeni dini hareketlerin hiçbirinin Mormonluk kadar gelişip kurumsallaşmadığı da görülmektedir (Bloom 1992: 4). Yeni dini hareketlerin mevcut dinin bir parçası oldukları hakkındaki varsayımlarına benzer olarak, Mormonlar da Mormonluğun Hıristiyanlığın bir kolu olduğu iddiasında bulunmaktadır. “Mormonluğu benimsememiş Amerikalıların Mormonluğu bir mezhep, üyelerininse bir din olarak nitelediklerinden” söz edilmektedir (Akgün 1992: 13). Mormonluk, Amerika’nın doğusunda 19. Yüzyılın başlarında ortaya çıkmış, Amerika’nın dördüncü büyük hareketi konumuna ulaşmış bir inanç sistemidir (Akgün 1992: 13) Mormonluğun New York’un batısında 1820’li yıllarda ortaya çıktığı ve içerisinde pek çok grubu barındırdığı bilinmektedir. “İsa Mesih’in Son Dönem Azizleri Kilisesi” adını taşıyan dini cemaat, hareketin yaygın kolunu temsil etmektedir (Jones ve Gale 2005: 6192). Bu açıdan, Mormonluk bir nevi geleneksel dini hareket özelliği taşımaktadır (Ahmedi 2022: 139). Dolayısıyla Mormonluk Hıristiyanlığın reformize edilmesi gerektiğini savunan ve bunun da yaşayan peygamberler vasıtasıyla gerçekleşeceğini vurgulayan bir dini harekettir (Bushman 2006: 4).

Yeni Dini Hareketler Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma: Mormonluk Örneği

Mormonların oldukça zengin bir literatüre sahip oldukları görülmektedir. Mormonların temel kutsal kitabı “Book of Mormon (Mormon Kitabı)” dur. Bu temel eserin yanında Mormon Kilisesinde “Doctrine and Covenants (Öğreti ve Antlaşmalar)” ve “Pearl of Great Price (Çok Değerli İnci)” adlı kitaplar da kutsal olarak kabul edilmektedir (Bitton ve Alexander 2009: 46). Bunların dışında iman maddeleri, dualar, peygamberlerinin yazıları da önemli birer kaynak olarak görünmektedir (Mormonum 2023). Mormonlar ve Moonlar, Yahova Şahitleri vs. gibi yeni dini hareketlerin gelişimleri, aldıkları tepkilerin ortak yönleri, benzerlikleri ve farklılıkları, ortaya çıkma nedenleri sosyal bilimciler arasında tartışma konusudur. “Fakat sosyoloji literatüründe yeni dini hareketlerin tarihsel ve karşılaştırmalı çalışmalarının hala daha eksik olduğu” sürekli vurgulanmaktadır (Uluç 2012: 115). Mormonların dünyada ve Türkiye’de hızla yayılmakta oluşu önemli bir durumdur. Durkheim’in “her sosyal olgu başka bir sosyal olguyla açıklanabilir” (Durkheim 1995: 117), sözünden yola çıkarak yeni dini hareketlerden olan Mormonluğun sosyolojik yönden ele alınması önem arz etmektedir (Demir 2016: 128).

1. Yeni Dini Hareketlerin Ortaya Çıkış Süreci ve Mormonluk

Yeni dini hareketlerle ilgili yerli ve yabancı literatür zengin kaynaklarla doludur. Özellikle, son otuz yıllık dönemde bu konudaki çalışmaların sayısı oldukça artmıştır. Dini hareketleri inceleyen başlıca modern dönem sosyologları; Eileen Baker, Peter Clarke, Thomas Robbins, Dick Anthony, Peter Berger, Bryan Ronald Wilson, James Lewis ve Rodney Stark gibi isimlerdir. Literatüre bu alanda önemli katkı yaptıkları eserler sırası ile Barker (1989)’ın “New Religious Movements: A Practical Introduction”, Clarke (2005)’in “Encyclopedia of New Religious Movements”, Lewis (2016)’in “The Oxford Handbook of New Religious Movements”, Wilson (1970)’un “Religious Sects: A Sociological Study”, Stark (1985)’in “The Future of Religion: Secularization, Revival, and Cult Formation”, Robbins ve Anthony (1981)’nin “In Gods We Trust: New Patterns of Religious Pluralism in America” olarak verilebilir. Buna benzer bir biçimde bu konudaki yerli literatüre, Ünver Günay, Celalettin Çelik, İhsan Çapcıoğlu, Niyazi Akyüz, Hüsnü Ezber Bodur, Mehmet Ali Kirman gibi isimler ciddi katkılarda bulunmuşlardır. Bodur (2016)’un “Klasikten Bugüne Dini Hareketler”, Günay (2010)’ın “Gruplar Sosyolojisi ve günümüz Türkiye’inde Dini Gruplar”, Kirman (2010)’ın “Yeni Dini Hareketler Sosyolojisi”, Çelik (2011)’in “Türkiye’de Dini Grupların Sosyolojisi”, Akyüz ve Çapcıoğlu (2015)’nin “Dini Gruplar Sosyolojisi ve Yeni Dini Hareketler”, isimli eserleri yerli literatürde önemli yer tutmaktadır.

Yeni dini hareketler, dini gruplar ve toplumsal hareketler özelinde sosyoloji biliminin kuruluşundan itibaren araştırma konusu olmuştur. Özellikle; din sosyologları, dini grupların oluşum süreçleri ve dini tipolojiler üzerinde çalışmalar yapmış ve dini hareketlerin gelişim ortamlarını incelemiştir. Yeni dini hareketler kavramı, bu açıdan, büyük toplumsal gruplardan farklı olarak Stark ve Wilson gibi sosyologlar tarafından “yalıtılmış bir alt kültür” şeklinde

tarif edilmeye çalışılmıştır (Robbins 1988: 17). Ayrıca, Beckford gibi bazı sosyologlar da yeni dini hareketleri “dini değişimin ve devamlılığın” anlaşılmasında temel gruplar şeklinde tanımlamıştır (Beckford 1989: 6-7). Beckford’un düşüncesine benzer hareket eden sosyologlara göre, toplumsal değişim ve devamlılık nedeniyle ortaya çıkan geleneksel dini öğretilere yönelik hoşnutsuzluğa ve yeni bir anlam arayışına vurgu yapılarak dini hareketler analiz edilmiştir. Modern dönem sosyologları, Max Weber ve Emile Durkheim’in din teorilerini kendilerine dayanak noktası olarak geliştirmekte olan sanayi toplumunun dönüşümünü ve toplumsal krizleri de içine alarak yeni dini hareketleri tasnif etmek istemişlerdir. Bu tasniflerini Weber’e dayandırmak isteyen teorisyenler, Weber’in karizmatik lider etrafında kurumsal hale gelen dini tecrübelerin daha sonraları rasyonelleşme sürecinde bölünmeler yaşadığını ve yeni dini grupların (mezhepler bağlamında) da bu yolla ortaya çıktığı fikrini savunmuşlardır (Birnbaum 1969: 15). Bu açıdan bakıldığında, aslında Weber, dini grupların doğuşu ve dinin sosyal psikolojik boyutları ile ilgili konularda rasyonelleşme sürecine sıklıkla atıfta bulunmuştur.

Weber’e göre, karizmatik bir liderin etrafında toplanan gruplar liderlerinin fikirlerini yaymak için bir meclis oluşturmaktadır. Ona göre, bu cemaatin merkezinde yönetici rahipler bulunmaktadır. Weber’e göre karizmatik liderden sonra rahipliğin ortaya çıkışı rasyonelleşmesinin bir kanıtıdır (Weber 1946: 295-301). Weber, döneminin önemli düşünürlerinden olan Ernest Troeltsch’den oldukça etkilenmiş, onun Kilise-Mezhep ayrımı fikrini kendi çalışmalarında kullanmıştır. Troeltsch’e göre, yeni dini gruplar kùltlerden doğan yapılar olarak daha hoşgörölü ve kapsayıcı olup türleri açısından da dünya ile bütünleşmişlerdir. Ayrıca, Weber’in dini grup ideal tipleri günümüz sosyologlarına yeni dini grupları tahlil etme fırsatı sunmaktadır (Scheitle ve Dougherty 2008: 982). Weber ve Troeltsch’in izinden giden bir diğler sosyolog Rodney Stark, Kilise ve dini grup ayrımı yapıp ikisi arasında yaşanan gerilimi de inceleyerek kendi dinsel hareketler teorisini geliştirmiştir. Yeni dini hareketleri kùltlerden gelişen gruplar olarak görmesi Stark’ı, diğler sosyologlardan ayıran başlıca unsurdur. Yani Stark, kùltlerle benzer şekilde dini hareketlerin ortaya çıkmasında marjinalliğin etkisini vurgulamaktadır (Stark ve Finke 2000: 142).

Bir diğler önemli sosyolog Elieen Baker ise, Stark’a benzer biçimde yeni dini hareketleri 1950’li yıllarda Asya ÷lkelerinden ABD’ye ithal edilen “kùltler” olarak yorumlamaktadır. Ona göre; yeni dini hareketler, kendi dini geleneklerine yabancılaşan gençlerin siyasi veya kùltürel isyan girişimlerinde biçim kazanmıştır. Gençlerin yaygın dini öğretilere ve kùltüre yönelik protestoları dini içerik kazanarak yeni küçük dini hareketleri ortaya çıkarmıştır. Wilson da benzer şekilde, yeni dini hareketleri, Doğı Asya ÷lkelerinden Batı’ya aktarılmış geleneksel Hıristiyanlıktan açık şekilde farklılaşan, karizmatik lidere önderliğinde eğitim seviyesi yüksek gruplarda yaygınlaşan, genç taraftar kitlesine sahip gruplar olarak tasnif etmektedir (Wilson 1982: 20). Bu tarz yeni dini oluşumlar, sanayileşmiş bütün toplumlarda yaygınlaşmakta toplumsal ve teknolojik değişimlerle paralel şekilde yükselme eğilimine girmektedir. Wilson’a

göre; yeni dini hareketlerin oluşumunda ve yaygınlaşmasında ahlaki sorunlar, sosyokültürel yaşamın hızla değişimi, ekonomik yapının bozulması, bireyseliğin artması, toplumu birleştirici ve bütünleştirici değerlerin zarar görmesi, ötekileştirilme, yalnızlaşma vs. gibi nedenler etkilidir (Bodur 2003: 115). Haliyle, ikinci dünya savaşı sonrası dünyada yaşanan çalkantılı süreç çokça toplumsal değişime neden olmuştur. Bu değişimlerden önemli bir tanesi yeni dini hareketlerin hızla yayılmasıdır. Bu süreçte, Yahova Şahitleri, Scientoloji Kilisesi, Hare Krishnalar, İsa'nın Yeni Azizleri Kilisesi, Moon Hareketi vb. gibi çok sayıda yeni dini hareket hızla yayılmaya başlamış ve akabinde kurumsal dinlerin insanlar üzerindeki etkileri zayıflama eğilimi göstermiştir (Hammer ve Rothstein 2012: 2). Bu nedenle, sosyologlar bir yönden dini kurumlar, hareketler ve sekülerleşme süreçlerine odaklanırken bir yönden de yeni dini hareketlerin yayılımı ve çeşitlilikleri ile ilgilenmiştir. Çok sayıda farklı inançları, değerleri, bakış açılarını ve anlam setlerini kategorileştirerek analiz etmeye başlayan sosyologlar, dini grupların organizasyon şekillerine, ekonomi ve siyasetle ilişkilerine odaklanmıştır. Özellikle, Durkheim'in din sosyolojisinden oldukça etkilenen Wilson, geleneksel olmayan dini formların sayısının artmasına atıf yaparak, sekülerleşme sürecinin dini grupların gelişiminde en önemli etken olduğunu iddia etmiştir (Wilson 1976: 96). Ona göre, "İnsan faaliyetinin pek çok alanına insanın katılımını teknik kontrollerle değiştirdiğimiz için dünyamızın morali bozuldu... Dinin işlevleri geriledi ve dolayısıyla insanlar dine daha az ihtiyaç duydular" (Wilson 1976: 20). Ancak, Durkheim'in dinin toplumda dayanışmayı sağlayıcı bir harç görevi görmesi fikrinden, yeni dini hareketlerin gelişimindeki farklılaşmalar bağlamında ayrışan Wilson, sekülerleşme ile dini hareketlerin dünyada dini bir tüketim malzemesine dönüşmüş olmalarının yanı sıra toplumsal bütünleşmeye herhangi bir katkılarının olmadığını da savunmuştur.

Özellikle Batı dünyasında, sekülerleşmeyle birlikte insanlar için bireysel yaşantı biçimine dönüşen din, toplumun düzenleyici ögesi olmaktan çıkmıştır. Bu nedenle, doğum, evlilik, ölüme ek olarak sağlık ve eğitim kuruluşlarındaki sorumluluğu devlet üstlenmiş ve din geri plana itilmiştir (Rochefort-Turquin 2010: 17). Özellikle, Avrupa'daki ekonomik ve siyasi gelişmeler dinin önemini azaltarak dini bireysel alana ya da küçük dini grup etkileşimlerine itmiştir (Davie 2006: 231). Sekülerleşme sürecinde dinlerin artık "Ritüel alanından çekilmiş yalnızca inanç alanında varlığını devam ettirir duruma dönüşmüş" bir mahiyete büründüğü iddia edilmektedir (Kirman 2004: 85). Sosyolojide sekülerleşme tezi birçok tartışmayı içinde barındırmaktadır. Bazı sosyologlar, sekülerleşme ile dinin gerilediği hatta çözüldüğü ve öldüğü fikrini savunmaktadırlar (Riis 2006: 191-192). Buna rağmen, sekülerleşme konusundaki görüşleriyle de oldukça dikkat çeken sosyologlardan Peter L. Berger ve Thomas Luckmann, "Gerçekliğin Sosyal İnşası" isimli eserlerinde sekülerleşme tezinin aksine dinin yok olmadığını hatta yeni dini hareketlerle yeniden canlandığı fikrini savunmaktadırlar (Berger ve Luckmann 2008: 10; Tur ve Kaya 2021: 81-82).

Dini hareketlerin ortaya çıkışındaki önemli bir gelişme sekülerleşmenin yanında modernleşmedir. Bu gelişmenin temel nedeni, modernleşmenin geleneklerin meşru gücünü zayıflatmış olmasıdır (Wallace ve Wolf 2004: 367). Jürgen Habermas, modernleşme projesine diğer sosyologlardan daha farklı açıdan bakan bir sosyolog olsa da modernleşmenin dünyaya memnuniyetsizlik getirdiğini de savunmaktadır. Nitekim, yeni dini hareketlerin bu memnuniyetsizliğin getirdiği boşluğu doldurmaya çalıştığı iddiasındadır (Wallace ve Wolf 2004: 355). Dolayısıyla, 20. yüzyılın ortalarından itibaren hızla yayılan yeni dini hareketler, modernitenin bireyin manevi yaşamını yok sayan yönüne tepki göstererek çok sayıda kişi tarafından destek bulmuştur (Demir 2016: 129). Çünkü, maneviyat alanı daraldığında veya tamamen dışlandığında bireyler, yeni dini arayışlara yönelme ihtiyacı duymaktadırlar (Akbar 1995: 27). Peter Berger'e göre; modernleşen dünyada kurumsal din, bireyselleşerek ve yeni dini hareketlere evirilerek toplumsal hayattaki otoritesini yitirmektedir (Berger 2000: 203). Benzer şekilde, Thomas Luckmann'a göre, modern dönemde dini anlayışlar zayıflamış olsa da bireysel dindarlık güçlenmiş, modernleşmeyle beraber kaderden tercihe geçilmiştir (Luckmann 1967: 95). Bu haliyle, modernleşme ve küreselleşme birbiri ile paralel hareket eden bir süreç olduğu için yeni dini hareketlerin oluşumunda etkili unsurlar olmuştur.

Yeni dini hareketlerin oluşumunda sekülerleşme ve modernleşme tezlerinin önemli oldukları savının dışında (Wilson'un sekülerleşme tezi oldukça etkilidir) bazı sosyologlar bu hareketlerin gerek ortaya çıkışı gerekse gelişiminde çok sayıda faktörün etkili olduğunu gözlemlemiş ve bu faktörleri anlayabilmek adına çok sayıda çalışmalar yapmışlardır (Uluç 2012: 131; Barker 1985: 36). Örneğin; ekonomik, tarihi, kültürel ve dini birçok neden yeni dini hareket araştırmalarına konu edilmiştir. Bu bağlamda çalışmalar yapan Kirman, yeni bir dini harekete katılımda "*toplumsal baskılar, günlük sıkıntılar, etnik dışlanma, toplumsal statü, cinsiyetçi din yorumları, eş seçimi, dini kimlik ihtiyacı*" gibi faktörlerin etkili olduğunu saptamıştır (Kirman 2004: 81). Bunun yanı sıra, Eşmeli ve Topal'a göre, bireylerin dinlerinden memnun olmayarak yeni arayışlara yönelmeleri, baskıdan ve bağımlılıktan kurtulma arzuları da yeni dini hareketlerin ortaya çıkmasında etkili olmaktadır (Eşmeli ve Topal 2022: 100).

Yeni dini hareketlerin doğuşuna yönelik çalışmalardan bir tanesi de modern dönem sosyologlarından Robbins ve Anthony (1975: 48)'ye aittir. Onlara göre; yeni dini hareketler, dünyada ikinci dünya savaşı sonrası filizlenen değerler krizinden ve derinleşen belirsizlik ortamından doğmuştur. Dünyada meydana gelen yeni çatışmalar ve savaşlar insanlar arası dayanışmayı zedelemiş ve ahlaki düzene zarar vermiştir. Şiddeti giderek artan diğer coğrafi ve ideolojik krizler çoğulcu dini hareketleri canlandırmış, bu nedenle insanlar, kurumsal dinlere karşı yeni anlamlar arama yollarına girmiştir. Robbins ve Anthony'ye benzer bir biçimde önemli bir sosyolog olan Bellah (1976: 391), yeni ortaya çıkan veya sonradan gelişim gösteren dini hareketleri faydacı bireyselciliğe ve toplulukların araçsal değerlerinin kültürel baskınlığına karşı baş kaldırma hareketleri olarak görmüştür. Glock da Bellah'a benzer şekilde, kişisel sorumlulukların zayıflamasının ve bireyselciliğin hızla gelişiminin bir ahlak krizi

yarattığını iddia ederek bu durumun “anlam krizi” yarattığını savunmuştur. O, anlam krizlerini yeni dini hareketlerin oluşumu açısından en önemli referans noktası olarak görmüştür (Glock 1976: 311-312). Modernleşme ve sekülerleşme yeni dini hareketlerin ortaya çıkması açısından oldukça önemli bir tez olsa da bütün bu değişimin neden olduğu kentleşme de insanların dini değerlerinde değişimler yaratmıştır. Bu bağlamda, yeni dini hareketler, kurumsal dini geleneğin zayıflamasına, dinin yeni gelişmelere ve modern durumlara yanıt verememesine paralel olarak yayılım göstermektedir (Güneş 2023: 408). Sosyal statülerin farklılaşmasının yanında savaşlar, felaketler, siyasi ve sosyal yapının evrimi de dini düşünce geleneğini büyük ölçüde etkilemiştir (Wach 1995: 153). Bu açıdan, insanların yeni dini hareketlere yönelmesi kentleşme sorunlarının doğurduğu geleneksel dine ve kurumsal değerlere yönelik tatminsizliktir. Yeni dini hareketler ortak değerlere dayalı topluluk oluşturma aracı olarak bu tatminsizliği gidermektedir.

Sonuç olarak, insanların çoğu anlam arayışı, ihtiyaçlarını ve isteklerini karşılamak için yeni dini hareketlere üye olmaktadır (Kılıç 2007: 49-50). Özellikle Amerika’da 19. yüzyılda ortaya çıkan ve 20. yüzyılın ikinci yarısından başlayarak küreselleşmenin de etkisiyle dünyaya yayılan Mormonluğun da sekülerizm, modernizm, küreselleşme, sosyal değişim, mahrumiyet duygusu ve ekonomik nedenler gibi çeşitli faktörler dolayısıyla varlık sahasına girdiği varsayılmaktadır (Asan 2023: 354; Turan ve Uzun 2018: 170). Sonuçta, temel problem olan yeni dini hareketlerin neden ortaya çıkıp hızla üye kazandıkları meselesi tartışmalı bir konu gibi görünse de bu hareketler, ekonomik açıdan refah seviyesi daha yüksek toplumlarda gelişmektedir. Bütün bunlarla birlikte, bireylerin hayatında maddi anlamda yerini alamayacak manevi boşlukların oluşması, dünyevileşme, küresel kültürün yayılması, hazcılık, çoğulculuk gibi birtakım nedenler de dini hareketlerin ortaya çıkıp yayılmasında etkili görünmektedir (Kanık 2017: 181).

2. Mormonluğun Tarihi ve Mormon Kimliğinin Oluşumu

19. yüzyılın başlarında ortaya çıkan Mormonluk, Amerika’nın dördüncü büyük hareketi konumuna ulaşmıştır (Akgün 1992: 13; Bushman 2006: 1). ABD’de 1805 yılında fakir bir ailede dünyaya gelen Joseph Smith bu hareketin lideridir. Çok çocuklu bir ailede büyüüp yoksulluk sebebiyle yeterli eğitim alamayan Smith’in yalnızca okuma yazma bilecek seviyede olduğu ifade edilmektedir. Vaktinin çoğunu Kitab-ı Mukaddes’i okumakla geçirmesinin onun dini uyanışında etkili olduğu görülmektedir. Smith 14 yaşına geldiğinde herhangi bir kiliseye dahil olmayarak manevi bir boşluğun içerisinde sıkışıp kalmıştır (Işık 2006: 167). O, 1820 yıllarına tekabül eden bu zaman diliminde kişisel bir bunalım geçirerek ruhsal çöküntü içinde kurtuluş yolu aramıştır (Aktay 2003: 99). Çok sayıda Hıristiyan mezheplerinin hangisinin doğru olduğu hususunda Tanrı’dan yardım istemiş ve bolca dua etmiştir. Ardından parlak bir ışığın gökten inişine şahit olmuş ve ışığın içinde iki adam görmüştür. Bu olay Smith’in ilk vizyonunu ve yeni dini hareketinin ilk adımını oluşturmuştur (Smith 1948: 16). Dolayısıyla

Kutsal Baba Tanrı, oğlu İsa Mesih'le kendisini göstermiş ve mezheplerin hiçbirine katılmasının doğru olmayacağını ona söylemiştir (İsa Mesih'in Son Zaman Azizler Kilisesi 2023). İlk vizyonun ardından üç senelik durağan bir dönem yaşayan Smith, Tanrı'dan yeniden haber alması ve ona bir yol çizmesi için dua etmiş ve nihayet on yedi yaşına geldiğinde, 21 Eylül 1823 yılında bir dua esnasında ikinci vizyonu yaşamıştır. Bu döneme kadar, Tanrı'yı gördüğünü ifade ettiği için hor görülen Smith, dualarının sonucu olarak elçi Moroni'yi görmüştür. "Moroni ona Cumorah tepesi isimli yerde taş bir sandukanın içerisindeki altın levhalara yazılı kitaptan" bahsetmiştir. Tanrı tarafından seçilerek, bozulmuş Hıristiyanlığı yeniden inşa etmesi gerektiğinden de söz etmiştir (Işık 2006: 168). Smith ve Moroni her yıl aynı tepede buluşmuştur. Moroni, Smith'in İbranice bilmemesine rağmen ilahi destekle ona kitabı nasıl çevireceğini de öğretmiştir (Aktay 2003: 101). Mormon Kitabı, tercümesi bittikten sonra 1830 yılında New York Palmyra'da basılmıştır. Daha sonra aldığı vahiyler Smith'e bir kilise kurmasını emretmiştir (Bitton ve Alexander 2009: 114). Kitabın basımının ardından da New York'ta ilk kilise kurulmuştur.

1830 yılında inançları gereği yaşayan peygamberlerinin etrafında örgütlenen Mormonlar, çok eşlilik gibi farklı yaşam biçimleri dolayısıyla New York başta olmak üzere birçok bölgeden sürülmüştür (Akgün 1992: 13). Ohio'ya göçen Mormonların lideri Smith, 1844 yılında kardeşiyle birlikte hapisanede öldürülmüştür. Smith'in öldürülmesinden sonra bazı Mormonlar ABD'de kalmış bazıları ise Brigham Young'ın liderliğinde ülkenin batısına göç etmiştir (Barlow 1991: 75). Bu şekilde ikiye bölünen Mormonlar, Smith'ten sonra yol göstericileri olan Brigham Young'ın önderliğinde 1831 yılında Salt Lake City şehrine göç etmişlerdir (Aktay 2004: 37). Mormonlar, Tanrı'nın Krallığı'nı tesis etmek, başka bir ifadeyle Amerika'daki Kudüs'ü kurmak için federal hükümetin müdahalesinden uzak kendi inanç sistemlerini rahatça yaşayabilecekleri Sion adını verdikleri topraklarda yaşamaya başlamışlardır. Ardından günümüzde de Mormonların merkezi konumunda olan Salt Lake şehri inşa edilmeye başlanmıştır. Mormonlar çok eşli yaşam biçiminden dolayı buldukları yerlerde sıkıntılar yaşamaya devam etmiş, Young'dan sonraki Mormon lideri Wilford Woodford bu sıkıntıyı aşmak için çok eşlilik uygulamasından vazgeçilmesini tavsiye ettikten sonra cemaat arasında kabul edilen bu görüşle 1904 yılında cemaat içinde çok eşlilik tamamen kaldırılmıştır (Melton 2013: 38-39).

Mormonların kutsal kitaplarının "Book of Mormon (Mormon Kitabı)", "Doctrine and Covenants (Öğreti ve Antlaşmalar)" ve "Pearl of Great Price (Çok Değerli İnci)" den oluştuğu ifade edilebilir (Bitton ve Alexander 2009: 114-115). Mormon Kitabı'nın Mormonluğun içeriğini büyük ölçüde yansıttığı görülmektedir (Aktay 2003: 118). Bu kitap, İbrani topluluklarının M.Ö 600 ile M.S 421 yılları arasında Tanrı'dan gelen vahiyle Amerika kıtasına

¹ Burada bahsedilen varlık bir insan olmayıp cennetten gelen bir meleğe atıf yapmaktadır (Kızılabdullah ve Kızılabdullah, 2012: 40).

Yeni Dini Hareketler Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma: Mormonluk Örneği

yolculuklarını konu almaktadır (Mormon Kitabı 2012: I). Kitapta yer alan bölümler “Nefi Kitabı, İkinci Nefi Kitabı, Yakup Kitabı, Enos Kitabı, Yarom Kitabı, Omni Kitabı, Mormon’un Sözleri, Mosiya Kitabı, Alma Kitabı, Helaman Kitabı, Üçüncü Nefi, Dördüncü Nefi, Mormon Kitabı, Eter Kitabı ve Moroni Kitabı” olmak üzere on beş bölümden oluşmaktadır (Mormon Kitabı 2012: xv). “Öğreti ve Antlaşmalar” isimli kitabın girişinde tüm kitapların, Tanrı’nın Krallığını kurmak amacıyla gönderilmiş vahiylerin ve bildirilerin koleksiyonu olduğundan bahsedilmektedir (İsa Mesih’in Son Zaman Azizler Kilisesi 2023). “Çok Değerli İnci” kitabı da “Joseph Smith’in vahiylerinden, hikayelerinden, çevirilerinden” oluşmaktadır. Bu kitabın Hz. İbrahim’e ve Hz. Musa’ya atfedildiği de iddia edilmektedir (Köse 2020: 92). Kitabın İsa Mesih’in Son Dönem Azizleri Kilisesi’nin inanç ve öğretileri gibi konuları içerdiğini söylemek mümkündür. Smith tarafından yazılan bu eser sonradan kilise tarafından basılmıştır. Kitabın konularını “Musa’nın Kitabından Seçmeler, İbrahim Kitabı, Joseph Smith- Matta, Joseph Smith- Tarih ve İsa Mesih’in Son Dönem Azizleri Kilisesi’nin İnanç Esasları” oluşturmaktadır (Kızılabdullah ve Kızılabdullah 2012: 43).

Mormonlardan bazıları kiliselerine Mormon Kilisesi denmesini kabul etse de diğerleri buna karşı çıkmakta kiliselerine “İsa Mesih’in Son Gün Azizleri Kilisesi” ya da “İsa Mesih Kilisesi” denilmesini tercih etmektedir (Işık 2006: 166). Mormonlara göre, Tanrı, insani özellikleri olan bir varlıktır. Dolayısıyla bu anlayışta tek Tanrı’dan ziyade Hıristiyanlıktaki teslis inancının varlığından da söz edilebilir. Mormonlara göre, İsa Mesih’in Tanrı’nın oğlu olup Tanrı vasfını da Baba Tanrı’nın iradesiyle kendinde taşımaktadır (Mormon Kitabı 2012: 231). Bu bağlamda, Mormonluğun Hıristiyanlıktan ayrılan belirli noktaları bulunmaktadır. Mormonlarda kilise biçimi, ilk olarak İsa Mesih merkeze koyan bir yapıda olmakla birlikte, Mormonlar diğer Hıristiyan mezheplerinin yenilenmesinin İsa Mesih tarafından karar verildiği ve en doğru öğretilere Mormon kilisesinin sahip olduğuna inanmaktadır (Shipps 1985: 68). Örneğin, Hıristiyanlığa insanlar tarafından zarar verilmiş olduğunu savunan Mormonlar, Joseph Smith’in bu zararı düzeltmek için gerçek kilise kurmakla görevlendirildiğine inanmaktadırlar. Ayrıca, Mormonluk’ta, Hıristiyanlığın diğer mezheplerinin aksine belirli sınıfları ve ruhbanları içeren rütbeye dayalı bir yapı olmaması nedeniyle farklılıklar göstermektedir. Mormon kilisesindeki ritüeller cemaatin kendisi tarafından uygulanmakta olup sınıfsal ve hiyerarşik farklılıklar bulunmamaktadır. Bu nedenle, her Mormon üyesinin bir din adamının bilmesi gereken oranda dini bilgiye sahip olması beklenir (Işık 2006: 171). Bunun yanında, Mormonlar’da evlilik, Tanrı’nın ebedi kurtuluşuna ulaşabilmek için oldukça önemlidir. Onlara göre, bu dünyada evlenmeden ölen bireylerin Tanrı’nın krallığının en üst mertebesine ulaşmaları mümkün değildir (Işık 2006: 172-173). Sonuçta, gökyüzündeki ruhlara erişebilmek için evliliklerinde çok sayıda çocuk doğurmayı görev edindikleri vurgulanmaktadır (Aktay 2003: 110).

3. Mormon Kültürü ve Değerleri

Amerikan toplumunda dini "farklı ve tuhaf" bir topluluk olarak kabul edilen Mormonlar, yaşadıkları bölgenin kültürel yaşantısının önemli bir parçasını oluşturmaktadır. Bu topluluğun yaşam biçimi ve alışkanlıkları Mormon kültürü alt başlığında literatürde tartışılmaktadır. Örneğin, 1980'lere kadar Mormon kültürü üzerine yapılan her çalışma ortak bir iddiaya dayanmaktadır. Bu iddia, Batı Amerikada Utah ve Çevresi Mormon kültür bölgesi olarak isimlendirilen bir yerin varlığından ibarettir. Kendilerine ait bir bölgede kendi yaşam biçimlerini sürdürmeye çalışan Mormonlar, bu bölgede kendi kültürlerini Amerikan toplumunkinden oldukça farklı şekilde yaşamaktadırlar (White Jr. ve White 2005: 167). Mormon kültürü terimi ek olarak, dünya genelinde farklı yaşam şekillerine vurgu yapılarak sıklıkla kullanılmaktadır. Bu kültürün değerlerini, dindarlık, ahlak, aile, sağlık, adanmışlık, iş, eğitim ve maddi semboller oluşturmaktadır. İlk değer olan dindarlık; dini öğretilere inanç, her gün dua etme, kutsal kitap üzerine çalışma, oruç ve kiliseye devam gibi alt değerleri de içermektedir. Her Mormon inançlı olmak, grubun devamlılığı için yukarıda sayılan alt değerleri yaşamak ve kendi görevlerini yerine getirmek zorundadır. İkincisi, ahlak değerinde ise; iffeti koruma, alçak gönüllü olma ve dürüstlük ön plandadır. Bu nedenle, üyeler cemaatin temsilini oldukça güzel yapma konusunda gönüllü olmalıdırlar. Üçüncü değer aile, Mormon hayatında oldukça önemli yer tutmaktadır. Evliliğe sadakat, evinde akşam yemeği yeme, birliktelik ve evin ihtiyaçlarını karşılama gibi temel yükümlülükler bütün Mormon cemaati üyeleri için hayati derecede öneme sahiptir. Mormonlar bu değerlerden yola çıkarak Amerikan toplumunu eleştirmekte ve yeni kültürel yaşam biçimlerini tartışmaktadır. Dördüncü değer, aslında Mormonları diğer cemaat üyelerinden farklı kılan ve tuhaf olarak nitelendirilen sağlık anlayışıdır. Burada alkol, tütün, kahve ve çay, sağlığa zararlı görülmekte ve Mormon üyelerinin bu maddeleri kullanması yasaklanmaktadır. Beşinci değer olan adanmışlık, cemaatle ilgili görev ve sorumluluklarla alakalıdır. Hizmet etmek, destek sağlamak ve göreve gitmek gibi birçok beklenti, Mormon kültürünün yayılması ve devamlılığı açısından önemlidir. Altıncı değer olan eğitimde, iyi dereceli diploma alma, okula devamlılık ve başarılı olma önemli kriterlerdendir. Cemaatin sunumu açısından önemli görülen bu değerler onların diğerleri tarafından algılanış biçimine katkı sunduğu için de önemlidir (Decoo 2013: 6). Yedinci değer olan iş yaşamı; meslek ahlakına sahip olma, ilerleme ve ekonomik başarıyı temsil etmektedir. Bu sayede misyonerlik faaliyetleri için bu unsur saygınlık kazandıran bir özellik göstermektedir. Son değer olan maddi semboller, cemaatin sunumu açısından oldukça önemlidir. Burada Mormon resimleri, madalyonlar ve dini eserler yer almakta ve bunlar Mormon kimliğini dış topluluklara tanıtmaktadır. Bu semboller Mormon kültürel değerleri açısından önemli gibi görünse de Amerikan toplumunda tepkiye neden olmuştur. Mormon yaşam biçimi hâkim olduğu bölgelerde yukarıda bahsedilen nedenlerden dolayı eleştirilmektedir. Bu nedenle modern hukuki kurallara uyum sağlamaları açısından Mormonların yaşam biçimlerinin değiştirilmesi gerektiğini savunan görüşler de mevcuttur. Örneğin, Jan Shipps, Mormonların "o kadar ayrı ve farklı olduklarını, dolayısıyla yeni

Yeni Dini Hareketler Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma: Mormonluk Örneği

din değiştirenlerin, göçmenlerin yeni ve farklı bir uyruğu benimsediğinde yaşananlara kabaca benzer bir asimilasyon sürecinden geçmesi gerektiğini" iddia etmektedir (Shipp 1977: 765).

Tüm bu yaklaşımlara rağmen, Mormon yaşam biçiminde bu değerlerin yarattığı duygulanımlar dikkate değerdir. Değerlerin yarattığı duygusal biçimler Mormon toplumsal hayatının gelişmesine ve Mormon topluluğunun devamlılığına katkı sağlamaktadır. Örneğin Ericksen (1922: 8)'e göre, "Mormonizm'in gerçek anlamını anlamak için grup duygularına gitmemiz gerekmektedir". Mormon değerleri bireyi grubun çıkarlarıyla birleştirerek sosyal dayanışmaya katkıda bulunmaktadır. Dayanışma duygusu bu nedenle, Mormon ahlakının da temel bir özelliği haline gelmiştir. Dayanışmayı sağlayan temel değerler dört farklı şekilde kendini göstermektedir. Bunlar; Joseph Smith ve Brigham Young'un önderliğine bağlılık, çalışma, iş birliği ve ortak bir milenyum vizyonudur (Nelson 1952: 11). Mormon cemaati öz yapısını kendi dini öğretilerine ve yaşam biçimlerine bağlı kalıp modern toplumdan uzaklaşarak elde etmiştir. Bu nedenle, geniş topluluklardan uzak yerlere özellikle kırsal alanlara taşınmışlardır. Dahası, çoğu cemaatin kendi özgün değeri ve yaşam biçimi asimile olurken Mormonlar, kendi kültürlerini korumak ve devam ettirme özellikleri ile ön plana çıkmışlardır (Ericksen vd 1980: 49). Mormonizm'de dünyadan ve diğer topluluklardan ayrılma arzusu bir dini öğreti olmamakla birlikte, toplumsal yaşamın korunması açısından önemli bir araçtır (Goodsell 2000: 359).

4. Mormon Topluluğunda Aile Yapısı

Mormonlar kendilerine ait mezhepsel bir topluluk kurmak amacıyla 1830'larda Amerikan toplumundan uzaklaşmıştır. Çok eşli kültürel yaşamları nedeniyle Amerikan toplumu için Mormonluk önemli bir sorun haline gelmiş Son Zaman Azizleri Kilisesi çok eşliliğin terk edilmesine yönelik kanunlar çıkaran Utah eyalet mercileriyle uzun süren çatışmalar yaşamıştır. Bu durum yine de Amerikan toplumu tarafından saldırgan bir tutum olarak değerlendirilmiştir. Eyalette yaşayanların düzen ve saygınlık arayışı nedeniyle Mormonluk, Amerikan toplumunun gözünden düşürülmeye çalışılmış ve eyalette çok eşliliği ortadan kaldırmaya yönelik yoğun çabalara girilmiştir. Mormonlar, kendilerine ait kültürel yaşam biçimini diğer Amerikalılara karşı savunmaya çalışırken, onlar için çok eşlilik bir utanç meselesi halini de almıştır (Decoo 2013: 30). Mormon üyelerden beklenen yaşam biçimi; dindarlıklarını sergilemeleri ve buna bağlı bir kimlik inşa etmeleridir. Mormonlara göre; inançlarına adanmış bir hayat şekli istikrar sağlamakla kalmayıp bireye ilerleme fırsatı ve mutluluk sunmaktadır. Aslında bu durum, dinin toplumsal dayanışma rolünü ön plana çıkarmaktadır. Mormon yaşam biçimine uygun kıyafetler, grup üyelerinin yaşamlarını denetleyen sosyal baskılar, haliyle bütün dinlerde mevcuttur. Bunun yanında, Mormon üyelerin kimliklerinin yine topluluğun yaşam biçimine göre inşa edilmesi gerekmektedir. Aksi halde grup, kültürünü kaybedip Amerikan toplumunun genel kültürel yaşantısında asimile olabilir.

Mormonlukta özellikle aile yapısı ve değerleri yaşam biçimleri açısından çokça tartışılan konuların başındadır. Çok sayıda Mormon içten evlilik yapmakta ve kendi cemaatleri içinde aile kurmaktadır. Ancak, son dönemlerde aile kurma sürecinde yaşanan durumlar Mormon cemaati açısından da ciddi sorunlar doğurmaktadır. Bu nedenle, insanlar kiliseden ayrılmakta ve farklı gruplara üye olmaktadır. Mormonlukta feminizm tehlikeli olarak görüldüğü için bu tür değerleri savunan Mormon cemaati üyeleri aforoz edilerek cemaatten uzaklaştırılmaktadır. Örneğin, Maxine Hanks, “Kadın ve Otorite: Yeniden Ortaya Çıkan Mormon Feminizm'i (1992)” adlı eserinden dolayı kiliseden ihraç edilen önemli isimlerden birisidir (Hanks 1992: 1-2). Kilise bu aforozu aile değerlerini koruma nedeniyle yapmış olduğunu iddia etmekle beraber bir uzlaşma yoluna da gitmemiştir. Ancak kilise, üyelerini ve cemaatin sayısını korumak için birtakım uzlaşma yollarını son dönemlerde aramaya başlamıştır. Hanks, örneğine dönüldüğünde, Hanks kiliseye geri dönmek istemiş ve bazı uzlaşmalarla tekrar vaftiz edilmiştir (Iannaccone 1994: 1183). Onun, Mormon kilisesinin aile yapısını korumak için giriştiği bu eylem, olumsuz bir işleve sahip gibi görünse de konu üzerine yapılan çalışmalar, Mormon aile yapısının bu uygulamalardan dolayı daha güçlendiğini iddia etmektedir. Mormonlukta aile, çekirdek bir yapıya sahip olmadığı için sembolik açıdan akrabaları ve çocukları içeren geniş aile bağları bütün topluluğu tek bir aileymiş gibi göstermekte ve dayanışmayı arttırmaktadır. Bu nedenle, Mormonların dini ritüelleri ve cemaat değerleri nesiller boyu aktararak bütün topluluğu da kapsar hale gelmiştir.

Mormon aile yapısı ile ilgili en çok tartışılan konulardan biri de çok eşlilik. Aslında Mormon kültürel yaşantısında aile, 1890'lardan beri diğer Amerikan topluluklarına benzer bir biçimde tek eşlidir. Çok eşlilik 1840'larda bazı Mormon liderler arasında gizli bir düzenleme şeklinde ortaya çıkmış, ancak Utah eyaletinde yaygınlaşan bu uygulama kamuya açıklanmamıştır. Çok eşlilik ile ilgili düzenlemeler, Brigham Young'ın 1852 doktrininde halka ilan edildiğinde Mormon cemaatte şaşkınlık yaratmıştır. Mormon cemaati; Anderson (1937: 602)'a göre: “Ohio'dan Missouri'ye, Missouri'den Illinois'e, Illinois'den Iowa'ya ve oradan da ovaları aşır sürüldüklerinde Mormonlar 'göksel prensip'ten habersizdiler. Tüm bu şartlardan dolayı, (baskı, mal kaybı, dayak ve hatta ölümden sonra) insanlar, kendi güvenlikleri için her türlü uygulamayı kabul edecek bir ruh halindeydi. Bu bakımdan çok eşlilik, nüfusu arttırmak ve Sion'u zenginleştirmeye yönelik bir plan olarak uygulanmıştır.” Bu bakımdan çok eşlilik, bazı Mormonlar arasında yaygın olmakla birlikte genel topluluğun bir uygulaması da değildir. Haliyle, erkek egemen bir topluluk olan Mormonlar için bu durum kız çocuklarının yetiştirilmesine de yansımıştır. Örneğin, kız çocukları 1850'lerde Mormon ailesi tarafından mahallesindeki bir kişiyle eşleştirilmiştir. Bu genç, eşleştiği kişi ile gezilere, danslara ve kiliseye gitmiş ve bu durum Mormon cemaati açısından da normal olarak karşılanmıştır. Topluluğun kendi içinde eş seçimine dayalı yaşam tarzı, Mormon gençleri arasında ortaya çıkabilecek ilişki sorunlarını da önlemiştir.

Görüldüğü gibi aile, Mormonluk açısından kutsal olarak kabul edilmektedir. Günümüzde bu yaklaşım kısmen değişim göstermekle beraber Mormonlar modern yaşam biçimine yönelmeye başlamaktadırlar. Örneğin, Mormonların %67'sinin evli olmasına rağmen bu oranın genel halk içindeki karşılığı ise %52'dir (Lugo vd 2011: 50). Ayrıca, Amerikan toplumunun genel yaşayış biçiminden farklı olarak Mormonlar, çok çocuk sahibi olma eğilimindedirler. Son istatistiklerde, Mormonların yaklaşık kişi başına 2,6 oranında çocuğu bulunmaktayken genel nüfusta bu oran kişi başına 1,8'dir (Lugo vd 2011: 50). Elde edilen verilerden önemli bulgular içeren bir çalışmaya göre, Mormonların %6'sının eşi veya partneri Protestan, %3'ü Katolik olup %5'inin ise herhangi bir dine veya mezhebe mensup olmadığı bilgisine ulaşılmıştır. Bu rakamlara bakıldığında Mormon aile yapısının da son dönemde yaşanan toplumsal değişimlerden etkilendiği sonucuna ulaşılabilir. Günümüz Mormon aile istatistiklerine bakıldığında, Mormonların çoğunun eski evlilik doktrinine uyum sağlamadıkları anlaşılmaktadır. Ek olarak, bu öğretinin uygulanmamasından memnun oldukları sonucuna ulaşılabilir (Ingoldsby 1989: 391). Eski dönemlerde, Mormonlar arasında kötü yaşam şartlarından dolayı kadınların bir eve sahip olmalarını sağlamak ve dul bir kadına yardım etmek amacıyla da çok eşliliğin uygulandığı iddia edilmektedir (Ingoldsby 1989: 391). Ancak asıl amacın doğurganlığı arttırmak olduğu da açıktır. Nüfusu arttırmak için inançları doğrultusunda Mormonlar liderlerine oldukça bağlıdır. Mormonlar, dini nedenlerden dolayı her Mormon çocuğunun dinine uygun olarak yetiştirilmesini istemektedirler. Bu bağlamda, bütün akrabaların da dahil olduğu geniş aile kurmak her Mormonun görevi olduğu da vurgulanmaktadır.

5. Mormon Kilisesinin Yayılması: Modern Mormonluk

Kültürel başkentleri olarak kabul edilen Utah'daki yaşam biçimlerini ve dini inançlarını yaymak için Mormonlar, dünyanın çok farklı coğrafyalarına seyahat etmektedirler. Bu bakımdan, dünya genelinde 16,6 milyon Mormonun yaşadığı tahmin edilmektedir. 2000 yılından günümüze Mormon sayısının dünyada %50'lik artış gösterdiği düşünülmektedir (Economist 2023). Örneğin, Avrupa ülkelerinde 2011 yılı verilerine göre, 486 bin Mormon yaşamaktadır. Elbette, bu sayı sadece Kilise'ye kayıtlı vaftiz sayılarını kapsamakta ve gerçek rakamın yukarıdaki verilerden daha fazla olduğuna kesin gözüyle bakılmaktadır. Köken olarak Avrupalı olmayan ve birtakım nedenlerle din değiştirenlerin de Avrupa'ya göç etmesi nedeniyle Mormon üye rakamlarının yükseldiğini iddia eden çalışmalar mevcuttur (Givens ve Barlow 2015). Yoksul ülkelere gelen ve dini kökleri zayıf bireylerin topluma entegre olabilmek için Mormon Kilisesi tarafından vaftiz edildiği de anlaşılmaktadır. Bunun yanında, anlam arayışında olan bireyler yeni bir topluluğa üye olmak için kolayca din değiştirebilmektedirler. Mormonlaşan bu bireyler sosyal çevrelerini de etkilemekte ve yanlarında başka bireyleri de getirerek Mormonlaştırmaktadırlar. Göçmenler, sorunlarıyla yüzleşmek ve gelir sağlamak amacıyla bu tür topluluklara daha rahat entegre olmaktadır. Ancak Fransa'da Euvrard (2008: 497)'in araştırmasında, din değiştirenlerin çoğunun Mormon

faaliyetlerine iki yıldan sonra katılmayı bıraktıkları bulunmuştur. Buna göre, Mormonluğa üye olma ve benzer şekilde üyelikten ayrılma da hızlı gerçekleşen bir durumdur. Bu nedenle, istatistiklerle bu cemaatin üyelerinin sayısının belirlenmesi oldukça zordur. Hızlı din değiştirmeler misyonerlerin faaliyetlerinden dolayı gerçekleşmekte; bekarlar, göçmenler ve yardıma ihtiyaç duyan bireyler, Mormonların kendilerine gösterdikleri ilgiden dolayı cemaate katılmaktadırlar (Givens ve Barlow 2015: 544). Cemaate üye olan bu bireyler, kendi istekleri tatmin edilmediğinde de hızlıca cemaatten ayrılabilirler. Haliyle, Amerikan inanış tarzı olarak değerlendirilebilecek Mormonizm, farklı coğrafyalara ve kıtalara yayıldıkça karşılaşılan kültür nedeniyle Mormon misyonerleri yeni öğretiler yaratmak zorunda kalmaktadır. Örneğin; Hollanda, hızlı üye kazanma ve kaybetme açısından değerlendirilmesi gereken ülkelerin başında gelmektedir. Mormon cemaatine üye olup cemaat faaliyetlere katılmayan büyük bir grup Hollanda'da ikamet etmektedir. Bu grubun genelini yetişkinler oluşturmaktadır. Van Beek'in araştırmasına göre cemaate üye olup cemaat faaliyetlerine katılmayanların oranı %40 civarındadır (Van Beek 2018: 152-153). Bireylerin, grup faaliyetlerine katılmama nedenleri; yeniden evlenme, boşanma, eşcinsellik vs. gibi durumlardır. Yine bazı üyeler ise uzun süre cemaatte bulunmanın getirdiği zorluklar nedeniyle cemaatten ayrılmaktadır. Bu nedenle, Mormonlar uygulamalarında bir dizi değişikliğe gitmişlerdir. Üye kaybetmemek ve yeni üyeler kazanmak için Kilise Talimat El Kitabı'nda "*üyelerden programlara veya faaliyetlere hizmet etmek veya onları desteklemek için aşırı aile fedakarlıkları yapmalarının istenmemesi gerektiği*" vurgulanmaktadır (Givens ve Barlow 2015: 352).

Mormonluğun dünya çapında yayılmasının çok sayıda nedeni bulunmaktadır. Bunlar; resmi ya da askeri nedenlerle Mormon misyonerlerin kıtalar arası seyahati, Mormonluğu inanç gereği dünyaya yaymayı istemek, yeni genç misyonerlerin kendilerini cemaate kanıtlamak için farklı coğrafyalara yerleşmeleri ve üyeliğe açık bireylerin sosyal anlamda çaresiz (göç, ekonomik sorunlar, ailevi nedenler vs.) olmalarıdır. Elbette ki, üyelerin ve misyonerlerin yaşamlarını devam ettirmek ve faaliyetlerini yürütmek için mali kaynaklara ihtiyacı olduğu açıktır. Mormon medyası ve cemaatin sahip olduğu ekonomik güç sayesinde, Mormon misyonerler rahatlıkla seyahat edebilmekte ve Kilise'yi genişletmeyi başarmaktadırlar. Bir başka yol da Kilise'ye üye yapılmak istenen insanların başarılı ve ekonomik anlamda varlıklı kişiler arasından seçilmeleridir (Ballard 2002: 17). Bu varlıklı kişiler sayesinde Mormonluk, daha güçlü yayılma göstermekte ve daha fazla taraftar toplamaktadır. Misyonerlerin yabancı ülkelerdeki masrafları, aile, cemaat ve kendi kazançları tarafından sağlanmaktadır. Buna ek olarak Kilise, misyonerlik faaliyetlerini desteklemek için çok sayıda dini yayın bastırmakta ve tercüme ettirmektedir. Bu bağlamda, Kilise'nin misyonerliğe ayırdığı maddi olanak arttıkça Mormonluğun da yayılımı kolaylaşmaktadır. Kilise daha fazla üye kazanabilmek için dünya genelinde misyonerlerin sayısını da arttırmaya çalışmaktadır.

Ancak, tüm bu girişimlere rağmen 2002-2009 yılları arasında misyoner sayısı 60.000'den 52.000 civarına düşmüştür (Otterstrom 2012: 104).

Ülkemizde Mormonların faaliyetleri 19. yüzyılın sonlarına kadar uzanmaktadır. 1840'lı yıllarda Osmanlı topraklarına misyonerlik faaliyetleri amacıyla ilk defa geldikleri düşünülen Mormonlar, resmi olarak 1884 yılında Kilise'nin İstanbul'a göndermiş olduğu misyonerlerle girişimlerine başlamışlardır. Ülkemize gönderilen ilk misyonerlerin isimlerinin Joseph Spori ve Tanner olduğu hakkında araştırmalar mevcuttur. Mormonlar İstanbul'da yeterli desteği göremedikleri için ülkedeki gayri müslim azınlıklar üzerinden faaliyetlerini yürütmek zorunda kalmışlardır. Özellikle, Ermeniler üzerinde yoğunlaşan faaliyetler 1888 yılında Ferdinand Hintze'nin de gelişiyi artmıştır. Mormonlar, Ermenilerin yoğun olarak yaşadıkları Sivas ilinde ilk Mormon Kilisesini açmalarına rağmen Protestan misyonerlerin Mormonlardan önce ülkemizde misyonerlik faaliyetlerine girişmeleri ve Anadolu insanının Mormonizme sıcak bakmaması nedeniyle Mormonların etkileri sınırlı kalmıştır (Işık 2006: 185). Günümüzde de Mormonlar, İstanbul, Ankara, İzmir, Isparta Gaziantep ve Antalya'da yoğun olarak faaliyetlerini sürdürmektedirler. Türkiye'deki dini belgelerini ve faaliyet kayıtlarını Almanya'da bulunan bir merkezde basmaktadırlar. Örneğin, Türkçe'ye tercüme edilen Mormon Kitabı Almanya'da ilk kez 2001 yılında basılmış ve ülkemizde dağıtılmaya başlanmıştır. Faaliyetlerini arttırmak için 1994 yılından itibaren çok sayıda resmi girişimlerde bulunan Mormonlar gerekli izinleri alamamışlardır. Ancak ülkemizdeki yıkıcı ve insan yaşamını tahrip eden 1999 depremlerinde Mormonlar, yardım faaliyetleri amacıyla birtakım izinler alıp misyonerlik faaliyetlerine girişmeyi başarmıştır (Işık 2006: 185). Ülkemizde, Mormonluk son dönemlerde yayılmaya devam etmektedir. İstanbul, Ankara, İzmir, Isparta Gaziantep ve Antalya'da "İsa Mesih'in Son Zaman Azizler Kilisesi" adıyla Mormon kiliseleri bulunmaktadır (Central Eurasian Mission 2023). Ülkemizdeki Mormon nüfusu 850 kişi civarına ulaşmış, Ankara ve İstanbul'da Mormon Kilise ve merkezlerinin de sayısı artmıştır (Işık, 2006, s. 186).

Sonuç

Teknolojinin gelişimi ve kitle iletişim araçlarının yaygınlaşmasına paralel olarak birçok yeniliği içinde barındıran günümüz sosyal yaşamı, bireylerin dini tutumlarında da değişime neden olmaktadır. Bireyler, dini yaşantısından memnun olmayıp dini şüphelerin ve birtakım inanç problemlerinin itici gücüyle yeni dini hareketlere yönelebilmektedir. Bunun yanı sıra, bireylerin yeni dini hareketlere katılımı birçok nedenden de kaynaklanabilmektedir. Daha önceki çalışmalardan elde edilen sonuçlara göre bunlar; sekülerleşme, modernleşme, küreselleşme, sosyal değişim, bireyselleşme, mahrumiyet duygusu ve ekonomi gibi nedenlerdir. Bu bağlamda, yeni dini hareketlerden biri olan Mormonluk da 19. yüzyıldan bu yana, bireylerin maddi ve manevi ihtiyaçlarına cevap verme iddiasında bulunmaktadır. Joseph Smith önderliğinde ortaya çıktığı anlaşılan Mormonluk; dindarlık, ahlak, aile, sağlık,

adanmışlık, iş, eğitim ve maddi semboller gibi değerler etrafında sistemleri etrafında şekillenmektedir. Örneğin, beden sağlığına verdikleri büyük önem dolayısıyla çay ve kahve gibi vücuda zararı dokunabileceğini düşündükleri içeceklerin tüketilmesi üyeler için yasaklamışlardır. Dini yaşantılarından dolayı toplum tarafından tuhaf karşılanmalar da Mormonlar'ın kendi geleneklerini sürdürme eğiliminde oldukları anlaşılmaktadır.

Mormonların tarihine bakıldığında, özellikle Amerikan kültüründen kendini korumaya çalışmalarının yanı sıra yeni insanların Mormonluğa yönelimlerini arttırmak adına tartışmalı olan çok eşlilik gibi uygulamalarını değiştirmek zorunda kalmışlardır. İlk ortaya çıkışından günümüze gelene dek kendi içinde de farklılaştığı anlaşılan Mormonluk modern topluma uyum sağlamaktan uzak kalamamıştır. Evlilik ve aile Mormonların önem verdiği konuların başında gelse de Mormonluğun teknolojiyle gelişip dönüşen dünya şartlarından etkilendiği, bu nedenle, Mormonlar arasında evlilik ve çocuk doğum oranlarının düştüğü sonucuna ulaşılmıştır. Bunun yanı sıra, grup dayanışmasına büyük önem veren Mormonlar sekülerleşme sürecinden payını alarak bireysel dindarlığa kaymış görünmektedir. Bu nedenle, Mormonların önemli esaslarından olan misyonerlik faaliyetleri dahi üyelerin Mormonluktan ayrılmaması adına yumuşatılmaktadır. Farklı coğrafyalardaki kişilerin kendilerinde eksik hissettikleri noktalar kullanılarak onları üye yapmak için çalışmalar yapan Mormonların bu konuda başarılı olduğu açıktır. Fakat çalışma bulgularına göre, bu yeni dini harekete girenlerin menfaatleri doğrultusunda gruptan ayrıldıkları da dikkat çekmektedir.

Mormon aile yapısının Mormonluğun ortaya çıktığı dönemde Amerikan toplumunununkinden farklı olduğu anlaşılmaktadır. İlk ortaya çıktığı dönemlerde Mormonların kendi aralarındaki çok eşliliğin bölge halkı açısından bir sorun haline geldiği görülmektedir. İnançlarına adanmış bir yaşam isteyen Mormonların bu nedenle kendi kimlik inşalarında aileye oldukça büyük önem gösterdikleri görülmektedir. Sonuç olarak, Mormonlar, aile içinde belirgin cinsiyet rolleri ve güçlü akrabalık bağları oluşturmuştur. Burada, ailenin kutsallığı Mormonlar arasında sosyal dayanışmayı artırıcı bir işleve de sahiptir. Ancak, çalışma sonuçlarından da anlaşılabilir gibi, yeni üyeler kazanmak ve yayılmak için Mormonlar aile kurumu konusundaki birtakım uygulamalarından vazgeçmekte, böylelikle küresel modern dönemin değişimlerinden etkilenmektedir.

Son olarak, Mormon misyonerlik faaliyetlerinin yayılmasında küresel düzeyde yaşanan hızlı sosyal değişimin bireylerdeki maneviyat boşluğunu tetiklemesi, anlam arayışları, küresel değişimlerin getirdiği şartlara uyum sağlayamaması da etkili olabilmektedir. Hızla üye kazanmasının yanı sıra yine hızla üye kaybeden Mormonların, diğer ülkelere nazaran ülkemizde daha az üyeye sahip oldukları da anlaşılmaktadır. Dolayısıyla yeni dini hareketlerden biri olan Mormonluğun da sekülerleşme, modernleşme ve sosyal değişim gibi çeşitli nedenlerle yaygınlık kazandığı sonucuna ulaşılabilir. Nitekim Türkiye'de de aktif bir şekilde faaliyet gösteren Mormon misyonerlik faaliyetleri Türk toplumunu

Yeni Dini Hareketler Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma: Mormonluk Örneği

oldukça az etkilemektedir. Bu açıdan bakıldığında Mormonluk özelinde, toplum hayatında köklü değişiklikleri de beraberinde getiren yeni dini hareketlere yönelim önemli bir unsur olarak görülmelidir.

Kaynakça

- Ahmedi, Ekber Şah. (2022). Yeni Çağ İnanışlarının Çeşitli Değişkenlerle İlişkisi Üzerine Bir Araştırma: Bursa örneği. *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi*, 26(1), 135-152. <https://doi.org/10.18505/cuid.1080308>
- Akbar, S. Ahmed (1995). *Postmodernizm ve İslam*. (O. Ç. Deniz Tekin Çev.). İstanbul: Cep Kitapları.
- Akgün, Seçil. (1992). Amerikalı Misyonerlerin Anadolu'ya bakışları. *Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, 3(3), 1-16. https://doi.org/10.1501/OTAM_0000000113
- Aktay, Yasin. (2003). Mormonluk: Amerika'nın Ahir Zamanının Dini ve Azizleri. *Milel ve Nihal*, 1(3), 27-64.
- Aktay, Yasin. (2004). Amerika'da Kudüs'ü Kurmak İçin: Mormonlarda Din ve Değerler Eğitimi. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 1(2), 95-125.
- Akyüz, Niyazi ve Çapcıoğlu, İhsan. (2015). Dini Gruplar Sosyolojisi ve Yeni Dini Hareketler. *Din Sosyolojisi El Kitabı* (pp.463-480), Ankara: Grafiker Yayınları.
- Anderson, Nels. (1937). The Mormon Family. *American Sociological Review*, 2(5), 601. <https://doi.org/10.2307/2083812>
- Asan, Sümeyye. (2023). Din Değiştirme Konusunda Ortaya Konulan Bilimsel Yaklaşımlar. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 12(1), 351-372. <https://doi.org/10.15869/itobiad.1240008>
- Aydın, Fuat. (2005). Mormonlar İsa Mesih'in son gün azizlerinin kilisesi. Ö. F. Harman (Ed.), *Türkiye'de Misyonerlik Faaliyetleri* (s. 215-266) içinde. İstanbul: Ensar Neşriyat.
- Ballard, M. R Russell. (2002). *The Greatest Generation of Missionaries*. Salt Lake City: Church of Jesus Christ of Latter-day Saints.
- Barker, Elieen. (1985). New Religious Movements: Yet Another Great Awakening? P. E. Hammond (Ed.), *The Sacred in a Secular Age: Towards Revision in the Scientific Study of Religion* (s. 36-57) içinde. California: California Press.
- Barker, Elieen. (1989). *New Religions Movements: A Practical Introduction*, London: Her Majesty's Stationery Office
- Beckford, James. (1989). *Religion and Advanced Industrial Society*. London: Unwin Hyman.
- Bellah, Robert. (1976). The New Religious Consciousness and the Crisis of Modernity. In *The New Religious Consciousness*, (ed). C. Glock and R. Bellah, pp. 335-52. Berkeley: University of California Press.
- Berger Peter. L. ve Luckmann, Thomas. (2008). Gerçekliğin Sosyal İnşası (Çev. Vefa Saygın Ögüt), İstanbul: Paradigma.
- Berger, Peter. L. (2000). *Kutsal Şemsiye*. (A. Coşkun Çev.). İstanbul: Rağbet Yayınları.
- Barlow, Philip. L. (1991). *Mormons and the Bible: The Place of The Latter-Day Saints in American Religion*. Oxford University Press.

- Birnbaum, Norman. (1969). *Sociology and Religion*, NJ: Prentice-Hall.
- Bitton, Davies., & Alexander, Thomas. G. (2009). *The A to Z of Mormonism*. NJ: The Scarecrow Press.
- Black, K. Lee. (2014) *Mormon Kinship: The Symbolic System of Family Within Mormon Religious Communities*. New Jersey: Drew University
- Black, K. Lee., & Knowlton, David. (2016). *A Sociology of Mormon Kinship: The Place of Family within the Church of Jesus Christ of Latter-Day Saints*. NY: Edwin Mellen Pr.
- Bloom, Harold. (1992). *The American Religion: The Emergence of the Post-Christian Nation*. New York: Simon & Schuster.
- Bodur, H. Ezber. (2003). Moonculuk Hareketi Ve Türkiye’de Benzer Bir Cemaat Yapılanmasının Sosyolojik Analizi. *KSÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1, 13-39.
- Bodur, H. Ezber. (2016). *Klasikten Bugüne Dini Hareketler* (1. Baskı). İstanbul: Endülüs Yayınları.
- Brooke, Jhon. (1994). *The Refiner’s Fire: The Making of Mormon Cosmology*. New York: Cambridge University Press.
- Bushman, Claudia. L. (2006). *Contemporary Mormonism: Latter-Day Saints in Modern America*. London: Praeger Publishers.
- Chryssides, George. D. (2001). *Exploring New Religions. Issues in Contemporary Religion*. New York: Continuum.
- Clarke, Peter. (2005). *Encyclopedia of New Religious Movements*, London: Routledge.
- Çelik, Celaledin. (2011). *Türkiye’de Dini Grupların Sosyolojisi*, Kayseri: Erciyes Üniversitesi Stratejik Araştırmalar Merkezi.
- Davie, Grace. (2006). Avrupa: Kuralı Doğrulayan İstisna Mı? (İ. Toker, Çev.). *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1, 219-238.
- Decoo, Wilfried. (2013). In Search of Mormon Identity: Mormon Culture, Gospel Culture, and an American. *Worldwide Church*, 6(1), 1-53.
- Demir, Talip. (2016). Postmodern Perspektiften Popüler Kültür ve Dindarlığın Yeni Formları. *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 7(15), 117-133.
- Durkheim, Emile. (1995), *Toplumbilimsel Yöntemin Kuralları*, (Çev. Cemal Bali Akal) İstanbul: Engin Yayınları.
- Economist. (2022). Can Mormonism Thrive as a Global Religion?. https://www.economist.com/united-states/2022/01/08/can-mormonism-thrive-as-a-global-religion?utm_medium=cpc.adword.pd&utm_adresinden 18 Ekim 2023 tarihinde alınmıştır.
- Charles. River. (2020). *The Church of Jesus Christ of Latter-day Saints in the 19th Century: The Early history of the Mormons*. Charles River Editors Digital Publishing.
- Embry, Jessie. L. (1987). *Mormon Polygamous Families: Life in the Pinciple*. Salt Lake City: University of Utah Press.
- Ericksen, E. Edward. (1922). *The Psychological and Ethical Aspects of Mormon Group Life*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Ericksen, E. Philip., Ericksen, Jhon. A. ve Hostetler, J. Anna. (1980). The Cultivation of The Soil as a Moral Directive: Population Growth, Family Ties and the Maintenance of Community Among the Old Order Amish, *Human Biology*, 45(1), 49-68.

Yeni Dini Hareketler Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma: Mormonluk Örneği

- Eşmeli, İsmet., & Topal, S. Sultan. (2022). Yeni Dini Hareketler ve Kurtuluş Öğretisi. *Universal Journal of Theology*, 7(2), 91-107. <https://doi.org/10.56108/ujte.1201063>.
- Euvrard, Christian. (2008). Socio-Histoire du Mormonisme en France, (unpublished doctoral dissertation, École Pratique des Hautes Etudes, 2008),
- Foster, Lawrence. (1984). *Religion and Sexuality: The Shakers, the Mormons, and the Oneida Community*. Urbana: University of Illinois Press.
- Givens, Terry L. ve Barlow, P. Lee. (Ed.). (2015). Mormonism in Europe. *The Oxford Handbook of Mormonism*. Oxford: Oxford Academic.
- Glock, Charles. (1976). Consciousness Among Contemporary Youth: An Interpretation. In *The New Religious Consciousness*, (ed). C. Glock, R. Bellah, pp. 353-66. Berkeley: University of California Press.
- Goodsell, Todd. (2000). Maintaining Solidarity: A Look Back at the Mormon Village. *Rural Sociology*, 65(3), 357-375. <https://doi.org/10.1111/j.1549-0831.2000.tb00034.x>
- Günay, Ünver. (2010). Gruplar Sosyolojisi ve Günümüz Türkiye’inde Dinî Gruplar. *Toplum Bilimleri Dergisi*, 4 (7): 7-52.
- Güneş, Abdurrahman. (2023). Toplumsal Bir Protesto: Yeni Dinî Hareketler. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 33(1), 401-412. <https://doi.org/10.18069/firatsbed.1189286>
- Hammer, Olav. ve Rothstein, Mikael. (Ed.). (2012). The Cambridge Companion to New Religious Movements, *Introduction to New Religious Movements*, pp. 1 – 10 London: Cambridge University Press.
- Hanks, Maxine. (1992). *Kadınlar ve Otorite: Yeniden Ortaya Çıkan Mormon Feminizmi*. Salt Lake City: İmza Kitapları.
- Iannaccone, Laurence. R. (1994). Why Strict Churches Are Strong. *American Journal of Sociology* 99(5), 1180-1211.
- Ingoldsby, Bron. (1989). Mormon Marriage: A Review of Family Life and Social Change. *Family Science Review*, 2(4). <https://doi.org/10.26536/FSR.1989.02.04.09>
- Işık, Ramazan. (2006). Mormonluk ve Mormon Kilisesi üzerine Bir Araştırma. *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 10(1), 165-190.
- İsa Mesih’in Son Zaman Azizler Kilisesi (2023). Çok değerli İnci-Joseph Smith tarihi 1.Bölüm. <https://www.churchofjesuschrist.org/study/scriptures/pgp/js-h/1?lang=tur> adresinden 28 Ekim 2023 tarihinde alınmıştır.
- İsa Mesih’in Son Zaman Azizler Kilisesi (2023). Öğreti ve antlaşmalar. <https://www.churchofjesuschrist.org/study/scriptures/dc-testament?lang=tur> adresinden 25 Ekim 2023 tarihinde alınmıştır.
- Jones, Lindsay ve Gale, Thomson. (2005). *Encyclopedia of Religion*, Volume 9. USA: Thomson Gale.
- Kanık, Cengiz. (2017). Batı’da Ortaya Çıkan Yeni Dinî Hareketlere Genel Bir Bakış. *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 8(17), 177-188.
- Kılıç, A. Faruk. (2007). Din Sosyolojisinde Dini Grup Tipolojileri. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 5(13), 37-58.
- Kızılabdullah, Yıldız., & Kızılabdullah, Şahin. (2012). Mormon Kilisesi’nde Eğitim. *Dini Araştırmalar*, 15(41), 36-58.

- Kirman, M. Ali. (1999). Batıda Ortaya Çıkan Yeni Dini Hareketlerin Bazı Özellikleri ve Toplumsal Tabanları. *Dini Araştırmalar*, 2(4), 223-233.
- Kirman, M. Ali. (2004). Din Değiştirme Olgusuna Sosyolojik Bir Yaklaşım. *Dini Araştırmalar*, 6(18), 75-88.
- Kirman, M. Ali. (2010). *Yeni Dini Hareketler Sosyolojisi*. Ankara: Birleşik Yayınevi.
- Köse, Ali. (2020). *Milenyum Tarikatları* (7. Baskı). İstanbul: Timaş Yayınları.
- Lewis, James. (2016). *The Oxford Handbook of New Religious Movements*, London: Oxford University Press.
- Logue, Luis. (1985). Tabernacles For Waiting Spirits: Monogamous and Polygamous. *Fertility in a Mormon Town*, 10(1), 60-74.
- Luckmann, Thomas. (1967) *The Invisible Religion: The Problem of Religion in Modern Society*, New York: Macmillan.
- Lugo, Luis, Cooperman, Alan, Smith, Gregory, O'Connell, Erin, & Stencel, Sandra. (2011). *Mormons in America: Certain in Their Beliefs, Uncertain of Their Place in Society*. Pew Research Center, <https://www.pewresearch.org/religion/2012/01/12/mormons-in-america-executive-summary/> 20.10.2023 tarihinde alınmıştır.
- Marx, Karl. (1962), Preface to a Contribution to the Critique of Political Economy, In *Karl Marx and Fredric Engels-Selected Works*, V.I., London: Lawrence and Wishart.
- Melton, J. Gordon. (2013). *Encyclopedic Handbook of Cults in America* (Revision and updated edition). NY: Routledge.
- Mormon Kitabı. (2012). *İsa Mesih'in Son Zaman Azizler Kilisesi*, Almanya
- Mormonum.org (2023). <https://mesihciyim.org/#main-content> adresinden 25 Ekim 2023 tarihinde alınmıştır.
- Mormonum.org (2023). Tanrı'nın planı- İsa Mesih'in sevindirici haberi'nin iade edilmiş mesajı. <https://mesihciyim.org/#main-content> adresinden 28 Ekim 2023 tarihinde alınmıştır.
- Nelson, Lee. (1952). *The Mormon Village: A Pattern and Technique of Land Settlement*. University of Utah Press.
- Otterstrom, Samuel. M. (2012). International Spatial Diffusion of the Church of Jesus Christ of Latter-day Saints. *Territoire en mouvement Revue de géographie et aménagement. Territory in movement Journal of geography and planning*, 13, 102-130. <https://doi.org/10.4000/tem.1630>
- Riis, Ole. (2006). Modern Toplumda Din Araştırmaları Alanındaki Son Gelişmeler. B. Solmaz ve İ. Çapcıoğlu (Çev. Ed.). *Din Sosyolojisi Klasik ve Çağdaş Yaklaşımlar* (s. 191-214) içinde. Konya: Çizgi Kitabevi.
- Robbins, Thomas. (1988). The Transformative Impact of the Study of New Religion on the Sociology of Religion, *Journal for the Scientific Study of Religion*, 27, 12-31.
- Robbins, Thomas., Anthony, Dich., Curtis, Thomas. (1975). Youth Culture Religious Movements: Evaluating the Integrative Hypothesis. *Sociology Quarterly*, 16(1), 48-64.
- Rochefort-Turquin, Agah. (2010). Din Sosyolojisi. (Y. Sezen Çev.). *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (15), 35-60.
- Scheitle, Christopher. and Dougherty, Kevin. (2008). The Sociology of Religious Organizations, *Sociology Compass*, 2, 981-999. Doi. 10.1111/j.1751-9020.2008.00113

Yeni Dini Hareketler Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma: Mormonluk Örneği

- Shippo, Jan. (1977). The Mormons Looking Forward and Outward. *Religion Online*, 95(1), 761-766.
- Shippo, Jan. (1985). *Mormonism (The story of a new religious tradition)*, IL: University of Illinois Press.
- Shippo, Jan. (2001). *Sojourner in the Promised Land- Forty Years among the Mormons*. IL: University of Illinois Press.
- Smith, Joseph. (1948). *History of the Church of Jesus Christ of Latter-day Saints*, Volume 1. Salt Lake City: Deseret Book Company.
- Stark, Rodney. and Bainbridge, William. (1985). *The Future of Religion: Secularization, Revival and Cult Formation*, Berkeley: University of California Press.
- Stark, Rodney. and Finke, Roger. (2000). *Acts of Faith: Explaining the Human Side of Religion*, Berkeley: University of California Press.
- Temples of The Church of Jesus Christ of Latter-Day Saints (2023). Central Eurasian Mission. <https://web.archive.org/web/20160113145401/http://www.ldschurchtemples.com/statistics/unit/central-eurasian-mission/>, adresinden 9 Kasım 2023 tarihinde alınmıştır.
- Tur, İbrahim, & Kaya, Furkan. (2021). Thomas Luckmann'ın Görünmeyen Din Kavramsallaştırmasına Genel Bir Bakış. *Universal Journal of Theology*, VI(2), 73-91.
- Turan, Süleyman, & Battal, Emine. (2015). Yeni Dini Hareketlerin Aile Yapıları Üzerindeki Etkileri. *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 135-149.
- Turan, Süleyman., & Uzun, S. Nur. (2018). Yeni Dini Hareketlerin Taraftar Kazanma Yöntemleri. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 18(3), 137-174.
- Uluç, Özlem. (2012). *Yeni Dini Hareketler*. İstanbul: Yarın Yayınları.
- Ünal, M. Süheyl. (2010). Dinsel bireycilik: Tehdit mi? Fırsat mı?. *Dini Araştırmalar*, 13(37), 5-18.
- Van Beek, Walter. E. A. (2018). Mormon Europeans or European Mormons?: An "Afro-European" view on religious colonization. I. E. Annus, D. M. Morris ve K. B. Östman (Ed.), *Mormonism in Europe: Historical and Contemporary Perspectives* (s. 151-178) içinde. Szeged: Americana eBooks.
- Wach, Joachim. (1995). *Din sosyolojisi*. (Ü. Günay Çev.). İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları.
- Wallace, Ruth. A. ve Wolf, Alison. (2004). *Çağdaş Sosyoloji Kuramları*. (L. Elburuz ve M.R. Ayas Çev.). İzmir: Punto Yayınları.
- Weber, Max. (1946). The Social Psychology of the World Religions. *Max Weber: Essays in Sociology*, Pp. 267-301 ed. H.H. Gerth and C. Wright Mills. New York, NY: Oxford University Press.
- White Jr., O. Kendall. ve White, Daryl. (2005). Polygamy and Mormon Identity, *The Journal of American Culture*, 28 (2), 165-177.
- Wilson, Byran. (1982). *Religion in Sociological Perspective*, Oxford: Oxford University Press.
- Wilson, Byran. (1970). *Religious Sects: A Sociological Study*, London: Weidenfeld & Nicolson.
- Wilson, Byran. (1976). *Contemporary Transformations of Religion*, London: Oxford University Press.

